

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.3.19>

Власенко Валерій Павлович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії держави та права

Національної академії внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0002-1287-9732

СИСТЕМОУТВОРЮЮЧА РОЛЬ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИ В СТРУКТУРІ СУЧАСНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

THE SYSTEMIC ROLE OF THE LEGAL CULTURE OF AN INDIVIDUAL IN THE STRUCTURE OF MODERN CIVIL SOCIETY

У статті розглянуто теоретичні аспекти правової культури особи, висвітлено її системоутворюючу роль в структурі сучасного громадянського суспільства, яку запропоновано визначати через взаємодію та взаємовплив елементів правової культури особи, сукупність яких складають правові емоції, ідеї, переживання, мотиви та знання про загальноновизнані правові цінності, сутність правової держави та її соціальне призначення, що в цілому спонукає особу до вчинення правомірних дій, досягнення правового результату, а саме забезпечення прав і свобод людини та громадянина, їх законних інтересів, якісного стану врядування і правопорядку в суспільстві та ін. Тобто, обґрунтовується думка про те, що в структурі громадянського суспільства ключова роль належить правовій культурі особи, адже вона визначає «зрілість» такого суспільства та одночасно є детермінантою правової активності суб'єктів громадянського суспільства, що представляють волю, права і свободи особи, соціальної групи тощо.

Набуло подальшого розвитку розуміння правової культури особи як чинника формування та становлення громадянського суспільства. Адже правова культура особи, сформована на основі національних та світових культурно-правових надбань, формує підґрунтя для зміни недіючих засобів правового впливу на суспільні відносини, переорієнтації свідомості особи на нові правові цінності, що в цілому сприяє її правовій розвиненості, ефективності правової діяльності, адекватній оцінці правової дійсності, соціальній стабільності, досягненню правового прогресу суспільства. Це також створює можливість корелювати між потребами особи, суспільства та держави, визначати відповідні пріоритети, ініціювати та брати участь у заходах щодо вдосконалення механізму забезпечення законного приватного чи публічного інтересу.

Ключові слова: правова культура, громадянське суспільство, правова держава, права людини, правові знання, правова активність.

The article deals with the theoretical aspects of the legal culture of an individual and highlights its systemic role in the structure of modern civil society.

It is determined that the main areas of influence of the legal culture of the individual are the formation of the value and normative basis, ensuring the legal progress of society, and assertion of human and civil rights and freedoms. Thus, by learning the universally recognised legal values which form the basis of legal culture, a person gains knowledge of the options for permissible or necessary lawful behaviour in society, which creates the basis for the formation of an active civic position, motivation for self-improvement, and self-development. This also creates an opportunity to correlate the needs of the individual, society, and the state, to identify appropriate priorities, and to initiate and participate in measures to improve the mechanism for ensuring a legitimate private or public interest.

It is stated that the system-forming role of legal culture in the legal state can be explained by the words “cause and effect”. The latter should include the qualitative state of ensuring constitutional human rights, law and order, good governance, implementation of the rule of law, and other universally recognised fundamental legal values of modern society.

It is substantiated that a high legal culture of an individual is the basis of civil society since it creates conditions for the development of democracy, civic engagement, social solidarity, and the rule of law. This helps to ensure the sustainability, stability, and development of society as a whole. Therefore, it is correct to believe that the legal culture of an individual plays a key role in the structure of civil society, as it determines the “maturity” of such a society and is at the same time a determinant of the legal activity of civil society actors representing the will, rights, freedoms and legitimate interests of an individual, social group, etc.

The understanding of the legal culture of a person as a factor in the formation and development of civil society has been further developed. After all, the legal culture of an individual, based on ideological and legal pluralism, national and world cultural and legal achievements, forms the basis for changing outdated legal dogmas and stereotypes, reorienting consciousness

to new legal values, which generally contributes to the legal development of an individual, the positive nature of their legal activity, an adequate assessment of legal reality, social stability, and the achievement of legal progress of society.

The author reveals the systemic role of a person's legal culture in the structure of civil society, which is suggested to be defined through its mechanism, including legal knowledge, emotions, ideas, feelings, and motives which, in the aggregate, encourage a person to perform lawful actions leading to a legal result – ensuring the rights and freedoms of a person and a citizen, their legitimate interests, and the quality of governance and law and order in society.

Key words: *legal culture, civil society, legal state, human rights, legal knowledge, legal activity.*

Постановка проблеми. Розвиток сучасного українського суспільства характеризується інтеграційними процесами, реформуванням органів державної влади, посиленням взаємодії державних органів з громадянським суспільством тощо.

На думку Калиновського Ю. Ю.: «Державотворчий процес у сучасній Україні базується на декількох системоутворюючих чинниках, одним із яких є правовий. Вочевидь, перманентне відтворення правових норм та цінностей у всіх сферах суспільного життя є запорукою динамічного поступу нашої держави» [1, с. 16].

За таких умов все більше актуалізується питання забезпечення режиму законності в державі, професіоналізму особи під час здійснення юридичної діяльності. Практика свідчить про те, що існує глибокий внутрішній взаємозв'язок між характером та інтенсивністю державних перетворень і рівнем правової культури суспільства та особи. З підвищенням рівня правової культури зростає ефективність діяльності законодавця, управлінська діяльність стає цілеспрямованішою, результативнішим є процес реалізації правових принципів, дотримання й виконання вимог норм права [2].

Саме правова культура особи, як частина цілісної культури суспільства, об'єднує та пронизує усі сфери людської діяльності, виступає соціальною гарантією дії верховенства права, відображає процеси, пов'язані з правовою діяльністю в суспільстві та ін. [3].

Проблематика правової культури та громадянського суспільства набула сучасного наукового розвитку у працях таких авторів як: Барановський Ф. В., Дьоміна О. С., Колодій А. М., Макаренко Л. О., Мозолюк-Боднар Л. М., Оніщенко Н. М., Савченко А. А., Ярунів М. І. та ін.

У наукових працях зазначених авторів здійснено аналіз формування професійної правової культури, значення правової активності особи у розбудові громадянського суспільства, особливостей функціонування громадянського суспільства та правової держави, ролі правових цінностей і норм у вітчизняному державотворенні тощо. На нашу думку, в юриспруденції недостатньо висвітлено питання щодо правової культури особи, її системоутворюючої ролі на

сучасному етапі розвитку громадянського суспільства.

Метою статті є узагальнення та розвиток теоретико-методологічних знань щодо системоутворюючої ролі правової культури особи в структурі сучасного громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Правова культура особи відображає ціннісно-нормативну сферу людини, її правові ідеї, емоції, почуття, переживання, що формуються в результаті впливу на особу суспільно-правової дійсності (право, законність, правопорядок, правовідносини, правове регулювання тощо) та проявляються при обранні варіантів правомірної поведінки, оцінюючому ставленні особи до результатів та цілей своєї діяльності.

Академічне поняття правової культури особи охоплює три головні аспекти: правові культурні орієнтації, діяльність щодо їх реалізації, результати реалізації правових культурних орієнтацій. Засвоєння особою знань, умінь і навичок щодо реалізації норм права є суттю першого аспекту. Другий аспект характеризується творчою діяльністю особи у правовій сфері, в процесі якої вона розвиває свої правові знання, уміння і навички. Третій аспект виражає внутрішній потенціал правової культури (правомірна поведінка, юридичний практичний досвід тощо) [4, с. 537].

Таким чином, зазначене вище обумовлює необхідність з'ясування структурних елементів правової культури особи, що сприятиме більш якісному розумінню її місця в структурі громадянського суспільства. На сьогодні в наукових юридичних джерелах структура правової культури особи визначається по-різному. Зокрема, виділяють такі елементи як: система правових знань, вмінь, навичок, емоцій, почуттів, правомірна поведінка, досвід юридичної діяльності тощо. На нашу думку, вітчизняний вчений Селіванов В. М., найбільш повно визначив структурні елементи правової культури особи. Такими елементами він пропонує вважати: розуміння сутності та цінності права як вияву справедливості і гаранта невід'ємних прав та свобод, честі й гідності людини; знання прав, свобод та обов'язків людини, звичка правомірної поведінки; усвідомлене бажання втілення правових законів у життя,

уміння їх реалізувати; нетерпиме ставлення до будь-яких порушень правопорядку [5, с. 76].

Зазначена структура правової культури особи надає підстави визначити громадянське суспільство як соціальний простір, в якому суб'єкти громадянського суспільства виступають посередниками між громадянами та державними органами влади, мають спільну мету та обов'язки досягати згоди щодо прийнятих управлінських рішень шляхом демократичних публічних дискусій [6, с. 201].

Зазначене вказує на те, що громадянське суспільство є основою для реалізації соціальних і культурних потреб суспільства, забезпечує широку участь громадян у прийнятті публічних рішень, створює умови для розвитку громадської ініціативи, підвищує відповідальність держави перед громадянами та забезпечує дію принципів правової держави. Тому громадянське суспільство також доцільно розуміти як сферу добровільної активності особи, що складається з повсякденного життя з його потребами, соціально визнаних традицій благодійності, культурно-освітніх ініціатив, діяльності рухів та організацій, міжнародної діяльності всіх типів добровільних організацій [7].

Правова активність особи, як елемент її правової культури, набуває важливого значення у формуванні громадянського суспільства. Адже в процесі державопротворення виникають певні труднощі, пов'язані з налагодженням механізмів участі громадськості в реалізації функцій та завдань держави, механізмів реалізації та захисту прав людини, подоланням неконструктивного розшарування суспільства на групи за ціннісними орієнтаціями тощо.

Необхідність вирішення цих питань зумовлює підвищення ролі та значення правової культури особи, цілеспрямованого впливу її цінностей на процес трансформації суспільних відносин. Нині правова культура як суспільний феномен є невідмінною умовою динамізації трансформаційних процесів у напрямі формування в Україні правової держави і громадянського суспільства [8].

В основі ідеї громадянського суспільства знаходиться проблема відносин особи з публічною владою, суспільства з державою. Ця проблема завжди локалізувалася в центрі філософської та правової думки. Ще Платон та Арістотель розглядали питання взаємовідносин людини і влади в контексті аналізу різних форм державного правління.

Формування та розвиток громадянського суспільства, в сучасних умовах напряму, пов'язують із особою як окремою одиницею суспільства, наді-

леною самосвідомістю та правовою культурою, котра усвідомлено бере на себе відповідальність за свої дії, наділяється сукупністю невідчужуваних прав та свобод. З розвитком громадянського суспільства людина завжди зіштовхувалася з безліччю перешкод та проблем на шляху до побудови соціальної, демократичної, сучасної держави, основними із яких були такі поняття, як «свобода» та «відповідальність» [9, с. 381].

На сьогодні важливими умовами належного розвитку громадянського суспільства доцільно вважати: свобода та ініціативність особистості; розвиток суспільних відносин відповідно до принципу, за яким людина завжди повинна розглядатися як мета і ніколи як засіб; реальне забезпечення рівних можливостей; плюралізм усіх форм власності; відсутність поляризації населення на надзвичайно заможних і дуже бідних та ін. [10].

У забезпеченні зазначених умов провідна роль належить правовій культурі особи, основними напрямми впливу якої є формування ціннісно-нормативної основи правових відносин, забезпечення правового прогресу суспільства, утвердження прав і свобод людини та громадянина. Так, пізнаючи загально визнані правові цінності, що утворюють основу правової культури, особа отримує знання про варіанти допустимої чи необхідної правомірної поведінки в суспільстві, що створює підґрунтя для формування активної громадянської позиції, мотивації до самовдосконалення та правового саморозвитку. Це також дає можливість корелювати між потребами особи, суспільства та держави, визначати відповідні пріоритети, ініціювати і брати участь у заходах щодо вдосконалення механізму забезпечення законного приватного чи публічного інтересу.

Таким чином, зазначене демонструє те, що правова культура особи виконує низку функцій. Зокрема, правопізнавальна, правовиховна, ціннісно-нормативна, правосоціалізуюча, правореалізуюча та ін. Завдяки ним правова культура впливає на правову соціалізацію особи, її правову активність в сфері дії публічного та приватного права, становленні громадянського суспільства і правової держави. Системоутворюючу роль правової культури особи у правовій державі можна пояснити категоріями «причина та наслідок». До останньої доцільно віднести якісний стан забезпечення конституційних прав людини, правопорядку, належного врядування, реалізації принципу верховенства права та інших загально визнаних основоположних правових цінностей сучасного суспільства.

У свою чергу, висока правова культура особи є основою громадянського суспільства, оскільки вона створює умови для розвитку демократії, громадянської активності, соціальної солідарності та правової держави. Це дозволяє забезпечувати сталість, стабільність та розвиток суспільства в цілому. Тому правильно буде вважати, що в структурі громадянського суспільства ключова роль належить правовій культурі особи, адже вона визначає «зрілість» такого суспільства та одночасно є детермінантою правової активності суб'єктів громадянського суспільства, що представляють волю, права, свободи та законні інтереси особи, соціальної групи тощо.

Правова активність у наукових джерелах визначається як діяльність суб'єктів правовідносин, що здійснюється для реалізації прав, свобод і законних інтересів особи, соціальної групи чи суспільства в цілому. Відповідно правова активність ґрунтується на усвідомленні особою позитивної значущості права загалом і прав людини зокрема. У цьому контексті правову активність особи вважають певною мірою соціальною метою громадянського суспільства [11, с. 253–254; 12, с. 32].

Отже, правову активність особи (групи осіб) можна охарактеризувати такими рисами як: взаємодія із суб'єктами права відбувається на засадах, визначених нормами права; свобода, рівність, ініціативність, добровільність є невід'ємними складовими особистості як суб'єкта громадянського суспільства; змістом правової активності є дії, що спрямовані на представлення волі, прав, свобод та законних інтересів особи, соціальної групи чи всього суспільства.

Висновки. Функціонування громадянського суспільства і правової держави потребує належного рівня правової культури суспільства в цілому та правової культури особи зокрема. Відповідною формою останньої є інституційна структура правової держави, а сутністю – людина, її права, свободи та законні інтереси.

Таким чином, правову культуру особи доцільно розуміти як чинник формування та розвитку громадянського суспільства. Адже правова культура особи, підґрунтям якої є національні та світові правові надбання, створює основу для зміни малоефективних засобів правового впливу на суспільні відносини, переорієнтації свідомості особи на нові правові цінності, що в цілому сприяє її правовій розвиненості, ефективності правової діяльності, адекватній оцінці правової дійсності, соціальної стабільності, досягненню правового прогресу суспільства.

На основі всього зазначеного вище, системоутворюючу роль правової культури особи, в структурі громадянського суспільства, пропонуємо визначати через взаємодію та взаємовплив її елементів, сукупність яких складають правові емоції, ідеї, переживання, мотиви та знання про загальноновизнані правові цінності, сутність правової держави та її соціальне призначення, що в цілому спонукає особу до вчинення правомірних дій, досягнення правового результату – забезпечення прав і свобод людини та громадянина, їх законних інтересів, якісного стану врядування та правопорядку в суспільстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Калиновський Ю. Ю. Системоутворююча роль правових цінностей та норм у вітчизняному державотворенні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2017. № 1. С. 16–25.
2. Дьоміна О. С. Роль правового виховання у формуванні політико-правової культури студентства (матеріали до лекцій). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2011. Вип. 6. С. 112–119.
3. Савченко А.А. Правова культура як атрибут культури суспільства. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2020. № 2. С. 32–36.
4. Правова культура. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ. 2003. Т. 5. 736 с.
5. Правова культура і підприємництво [Текст] / голов.ред. В. М. Селіванов та ін. Київ. 1999. 280 с.
6. Барановський Ф. Вплив громадського суспільства на процес європейської та євроатлантичної інтеграції: український контекст. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 3. С. 198–218.
7. Карась А. Ф. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях : Монографія. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 520 с.
8. Оніщенко Н. М. Макаренко Л. О. Правова культура як феномен громадянського суспільства. *Держава і право*. Серія : *Юридичні науки*. 2015. Вип. 68. С. 3–15.

9. Ярунів М. І. Формування правової культури юриста в умовах побудови громадянського суспільства. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія : Політологія.* 2017. № 2. С. 381–384.
10. Колодій А. М. Громадянське суспільство та правова держава: проблеми і шляхи розбудови. *Право України.* №7. 2010. С. 12–17.
11. Разметаєва Ю. С. Правова активність особи як складова правової культури. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».* 2013. Випуск № 3 (17). С. 253–255.
12. Мозолюк-Боднар Л. М. Правова активність громадян як соціально-правове явище. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2017. № 78. Том 2. С. 29–35.